

NAUJOSIOS GRAJAUSKO ISTORIJOS

Eilėraščių rinkinyje *Naujausių laikų istorija: vadovėlis pradedantiesiems* Gintaras Grajauskas kuria ne istoriją, bet istorijas, nes, kaip skelbia vieno iš skyrių epigrafas*, „Istorijos nėra. Yra tik istorijos“. Grajauskas dekonstruoja** vienos vienintelės istorijos sampratą: parodijuodamas „vadovėlišką“ istorijos žanrą, jis neigia vienintelės įmanomos istorijos, o kartu ir gyvenimo nusakymo galimybę. Grajauskas savo poezijoje kalba apie dabartį, apie dabarties kasdienybę ir visa, iš ko ta kasdienybė susideda. Pirmojo skyriaus epigrafu pasirinkti Plutarcho*** žodžiai apie biografus („ne visuomet pačiuose svarbiausiuose darbuose išryškėja gėris ar ydos, bet dažnai koks menkutis poelgis, žodis ar sąmojis geriau ir aiškiau atspindi žmogaus charakterį, nei kautynės, kuriose žūva dešimtys tūkstančių...“) puikiai tinka Grajausko poezijos principams nusakyti. Jis įdėmiai fiksuoja smulkius, buitiskus, iš pažiūros bereikšmius kasdienybės įvykius ir iš jų dėlioja šiandieninio gyvenimo poeziją. Tokia tikrovės dalelė yra ir vaikiška ranka išvedžiotas laiškėlis Dievui: „Mano mažoji sesutė numirė. Patrikas“. Grajauskas pavadina šį eilėraščių „Neeilėraščių“, esą tai tesanti realybės detalė, ne-kūryba: „o dabar tiesiog užrašysiu, ką / mačiau Kristianstado bažnyčioj“. Bet juk iš esmės didžiąją dalį Grajausko poezijos galima būtų pavadinti ne-poezija, nes daugelis jo tekstų yra sudėlioti iš smulkių kasdienybės gabalėlių. Ir svarbiausia, matyt, yra ne „ką?“, bet „kaip?“ pamatyti, užrašyti, kaip papasakoti „istoriją“, kad pro ironiškai banalios kasdienybės lukštą imtų šviestis graudi būties šviesa. Literatūra, poezija Grajausko pasaulėžiūroje yra hierarchiškai žemiau už gyvenimą: „kažkur už lango / verkė vaikas, / taip liūdnei, kad ir man / gaudu pasidarė // kokį tūkstantį kartų gaudžiau / nei sekmadienį pavakare skaityti eiles / apie sekmadienį, pavakarę / verkiantį vaiką.“ („pavakare, sekmadienį...“)

Konkrečiam autoriui būdingą savitą poetinę kalbą įprasta vadinti poetiniu kalbėjimu. Tačiau mąstant apie Grajauską, knieti šį terminą keisti poetiniu *šnekėjimu*. Nors tai ir sinonimiški žodžiai, šnekėjimas yra labiau sietinas su pokalbiu, neformalia aplinka. Grajausko poetinis šnekėjimas gravituoja link kasdienio pokalbio, iš pirmo žvilgsnio nereikšmingos ar net banalios „istorijos“. Manau, kad būtent šis – šnekėjimo – principas kuria lengvai atpažįstamą Grajausko poezijos savitumą. Dažnas eilėraščių pradamas kaip kasdieniškai buitiska istorija, kaip antai „Laiptinės kaimynas“:

*„noriu papasakot tau vienai“
staugė girtas visą vakarą*

*paskui apsiverkė, jau
tyliai, paausiui:*

taip norisi išsipasakoti

---

* Epigrafas (gr. *epigraphē* – įrašas, užrašas) – antikoje ir viduramžiais – užrašas ant paminklų, šventyklų sienų, meno dirbinių; posakis, trumpa kito kūrinio ištrauka, pateikta prieš literatūros kūrinį arba jo dalį kaip įžanga.

** Dekonstruoti – suardyti, paneigti. (Red.)

*** Plutarchas (apie 46–120 m.) – graikų rašytojas, istorikas, biografas, eseistas ir filosofas. (Red.)

Atrodytų, čia nėra nieko neįprasta, tai tiesas eilinis kasdienio gyvenimo vaizdelis. Neįprasta tačiau yra paskutinė frazė:

taip norisi išsipasakoti

o neturiu ką

Eilučių išretėjimas eilėraščio pabaigoje lemia lėtėjančią skaitymo slinktį, paskutinei frazei suteikiamas didžiausias prasminis krūvis. Paradoksą kurianti bei visą eilėraščio tekstą naujai permąstyti verčianti paskutinioji eilutė yra tapus pamėgtu Grajausko poetinio teksto kompozicijos bruožu. Poetas tarsi žaidžia su skaitytoju: iš pradžių šis įtiki skaitęs lengvu, atsainiu tonu pasakojamą kasdienišką istoriją, kol netikėta teksto pabaiga suardo jo lūkesčių akiratį ir pasiūlo kitokį, šiuo atveju – filosofinį istorijos perskaitymo kodą. Skaitytojo lauktą frazės pabaigą – „taip norisi išsipasakot // o neturiu kam“ – keičia naujai įprasminta egzistencinė problematika – „neturiu ką“. Įprasta literatūros tema tapusi egzistencinė vienatvė šiuo atveju ironizuojama, perrašoma žemuoju registru (girtas kaimynas „staugia“ populiarių šlagerių), tačiau paskutinioji frazė pakoreguoja ironiškąją skaitytojo žiūrą. Ne egzistencinės vienatvės, bet egzistencinės tuštumos, egzistencinės problematikos vakuomo išgyvenimas yra būdingas naujausių laikų herojui. Arba štai dar vienas pavyzdys, dar viena istorija, kuri iš pradžių tarsi siūlo perskaityti smagią istoriją apie keistuolį, kuris matė Dievą:

*visko būdavo: štai kartą skrisdamas
pro boingo langą mačiau Dievą*

*ėjo debesų pusnėmis, nelyg koksai
Amundsenas, lazda pasiremdamas*

Tačiau skaitant paskutinę strofą ima aiškėti, kad šioje atrodytų parodijuojamoje Dievo apsireiškimo istorijoje ima slopti ironiškoji gaida ir ryškėti tas sunkiai nusakomas gaudulys, būdingas visai Grajausko poezijai:

*gerai nemačiau, tik iš tolo:ėjo
kažkur virš Vokietijos
neatsigręždamas, atrodė
vienišas.*

Paskutinioji eilėraščio frazė, o tiksliau eilutės pabaigos pausių išskirtas paskutinis žodis perkelia skaitytojo lūkesčio akiratį į visiškai naują plotmę – leidžia pajusti visų apleisto per debesis kaip per negyvenamos Antarktidos pusnynus brendančio Dievo vienišumą.

Įdomu tai, kad angažuodamasis prabilti į skaitytoją šnekamąja, mums įprasta kasdiene, o ne specifine „poetine“ kalba, Grajauskas geba puikiai balansuoti tarp šnekamosios kalbos natūralumo ir žodyno turtingumo, raiškos grakštumo.

Ryškus Grajausko poezijos bruožas – kinematografiškumas*. Daugelį jo „istorijų“ galima būtų įsivaizduoti kaip trumpametražius filmus („Klasikas“, „Češyro katino televizija“, „Kinematografinė poema“ ir kt.). Eilėraščio „Kinematografinė poema“ epigrafu Grajauskas pasirinko ironiškai dviprasmišką Jimo Jarmuscho (Džimo Džarmušo) filmo *Negyvelis* (*Dead Man*, 1995)¹ herojaus frazę: „Aš esu Viljamas Bleikas“ („Ar jums žinoma mano kūryba?“ – klausia apie savo bendrapavardį anglų poetą nė nenučiuokiant Billas Bleikas).

Šis kinematografinis intertekstas** leido man pasvarstyti apie Grajausko ir Jarmuscho stiliaus bendrumus. Minėtas Jarmuscho filmas yra tragikomiška holivudinio vesterno žanro parodija. Pastišo*** ir parodijos žanrus Grajauskas dažnai naudoja savo eilėraščiuose: „angelai ilgais lietpalčiais, holivudiški, / samdomų žudikų veidais // „atsiprašau“, sakau, „ar ne manęs ieškote“ // „vienas iš lėto atsigrėžia. trileris. ne, vesternas.“ („Kinematografiška poema“). Garsiajam amerikiečių naujosios kartos kino kūrėjui būdinga ironiška dviprasmybė, juokavimas rimta veido išraiška, antimoralistinė nuostata ir daugelyje jo filmų plėtojama „mažojo žmogaus“*, vienišumo, emocinės žmonių tarpusavio santykių distancijos tema taip pat būdinga Grajauskui. Tragikomizmas – ta keista jungtis tarp ironijos ir graudulio, kuri taip ryškiai juntama Grajausko kūryboje, ryškėja tekstuose apie „mažąjį žmogų“: laiptinės kaimyną, į autobusą besiropščiančią apkūnią moterį ar patį eilėraščio subjektą. Kitas Jarmuscho personažas – Šuo Vaiduoklis (iš filmo *Šuo vaiduoklis: samurajaus kelias* (*Ghost Dog: The Way of the Samurai*, 1999) pasirodo Grajausko eilėraštyje „Helsinkis. Judėjimo pamokos“ ir perteikia nepaprastai intensyvią vienišumo ir susvetimėjimo jauseną. Šuo Vaiduoklis yra virtęs prototipu amžino klajoklio, šaltai stebinčio keistą gyvenimą, vykstantį aplink jį, tačiau su juo pačiu tarsi nesusijusį:

*o velniai, kaip šalta! Einu
su gobtuvu ir vaizduojusi – ne,
jaučiuosi esąs Ghost Dog
iš Jarmush'o*

Bet kartu Grajauskas parodijuoja ir patį Jarmuschą, o tiksliau ironizuoja eilėraščio subjektą, besitapatinantį su šauniu filmo herojumi, nes, kaip pasirodo, jo prisiimta kaukė – šaltas ir ramus aplinkos stebėjimas labai greitai „susvyruoja“. Tampa sunku atsilaikyti prieš pagundą pulti kam nors į glėbį šiame svetimame ir mechanišku šalčiu dvelkiančiame Helsinkio metro:

*du nejudrūs taškai, vangiai zvimbiančio
mechanizmo detalės: aš ir jauna indė,
susigūžusi ties metro žiotimis*

staiga sujuda (ir aš susvyruoju):

---

* Kinematografija – judančių paveikslėlių kūrimo menas, dažniausiai pasitelkiantis kino kamerą, kino juostą ar skaitmeninius vaizdus. (Red.)

¹ Keista, kad Grajausko eilėraščių rinkinyje nesilaikoma originalios tiek režisieriaus pavardės (rašoma Jarmush'as vietoj Jarmuschas), tiek filmo pavadinimo (*Deadman* vietoj *Dead Man*) rašybos.

** Intertekstas – santykis tarp skirtingų tekstų arba teksto santykyje su kitais tekstais. Pvz., intertekstu gali būti laikomos įvairios citatos, aliuizijos, parafrazės – bet kokios nuorodos į kitus tekstus. (Red.)

*** Pastišas (pranc. *pastiche* – mišinys) – bendriausia prasme – kelių autorių muzikinis kūrinys. (Red.)

* „Mažasis žmogus“ – pilkas, nematomas, niekam neįdomus asmuo, „žmogus-niekas“, „kanceliarinė žiurkė“, dažniausiai paklusnus likimui, pastumdėlis. „Mažojo žmogaus“ tema ypač jaudino didžiuosius rusų klasikus F. M. Dostojevskį, A. P. Čechovą, N. V. Gogolį. (Red.)

*sustabdo akim kažį kę
minioje: kelia rankę pamujuoti –*

*bet neišdrįsta, pasibaido: droviai
perbraukia lūpas – ir nebeišstveria,
puola į glėbį savo indui*

(ir aš vos išlaikau pusiausvyrę)

Autoironija ir savęs demaskavimas taip pat ryškus eilėraštyje „jau ir temsta, o aš vis dar tebevažiuoju...“ Fiksuojama situacija – nuovargis nuo sarkastiškos pozos, trokštamas žmogiškasis ryšys: „va jau temsta, o dar tiktai Kryžkalis, / o namų pasiilgau kaip vaikas, gana jau man / protingą vaidinti, sąmojais svaidytis // temsta jau, ir aš, nebeišstveręs, galvą nuo lango / atplėšęs, tyliai sakau storajam kaimynui: / „Žiūrėk, kaip ta upė slėnį priasavo miglų“. O štai eilėraštyje „Literatūros vyksmas“ gražiai fiksuojamas kiek besivaržančių pašnekovų suartėjimas, žmogiškųjų santykių, ryšių, kontakto atsiradimo momentas: „šnekučiuojamės virtuvėje: pradžioje atsargūs, / tyrinėjame vienas kitą, stebime, pabrėžtinai / atsainiai replikuodami: kalba lyg tarp / kitko, lyg ir apie nieką, apie bendrus reikalus /.../ jau po truputį pradedame / susikalbėti, ne tik žmonių kalba, / bet labiau akimis ir antakiais, gestais, / įgimtais kvailais įpročiais – tarkim, / čiupinėti ausies lezgelį, trinti delnus, / savaip, ypatingu būdu pakreipti / galvą, ir gera mums“. Beje, šis eilėraštis skirtas „Klaipėdos poetinei mokyklai“, kuri sietina su šiuo metu jau aiškiai skiriama Klaipėdoje besiformuojančia šiuolaikinės lietuvių poezijos tendencija. Kaip pastebi Mindaugas Kvietkauskas, „šiuo metu jau galima kalbėti [...] apie keletą Grajauskui artimų jaunų Klaipėdos poetų (R. Kmita, M. Valiukas), bendrą jų mąstysenos lauką.“¹ Klaipėdos poetinės mokyklos atstovams būdinga daugelis čia minėtų naujausiame Grajausko eilėraščių rinkinyje ryškėjančių poezijos bruožų, taip pat ironiška, nesureikšmintą buvimo poetu samprata:

*leisi knygas, kalbėsi
mirusiom kalbom*

*kol galų gale imsi girdėti:
sutrikę, nusukę akis, burblena –*

įdomu įdomu.

(„Būti poetu“)

---

¹ Mindaugas Kvietkauskas, „Jaunesniųjų rašytojų pasaulėžiūros orientyrai“, *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sud. Giedrius Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 176.